

PAPER DETAILS

TITLE: Protestan Is Ahlakina Karsi Islam Is Ahlaki

AUTHORS: Erol USTAAHMETOGLU

PAGES: 229-252

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/917894>

PROTESTAN İŞ AHLAKINA KARŞI İSLAM İŞ AHLAKI

Erol USTA AHMETOĞLU^a

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru: 25 Ekim 2019

Kabul: 31 Aralık 2019

JEL Sınıflandırma:

O43

Z12

K29

B15

Anahtar Kavramlar:

İktisadi büyüme,

İş ahlakı,

Protestan ahlak,

İslam iş ahlakı,

ÖZ

Bu çalışma Max Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu" adlı eserinden yola çıkarak İslam iş ahlakının kodlarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Çalışmada İslam iş ahlakı kodları tespitinde Kur'an'ın belirlediği esaslar temel alınmıştır. Çalışmada; üretmek, mülkiyet, sınıflar, israf/tasarruf etmek, paylaşmak ve tüketim ile ilgili ahlaki kodlar karşılaştırmalı olarak açıklanmıştır. Çalışma tasarlanırken Weber'in Protestan iş ahlakına dair önermeleri ile Kur'an'da yer alan önermelerden yararlanılmıştır. İktisadi gelişmenin sebebinin Protestan ahlak olmadığı, benzer ve hatta daha üstün önermelerin İslam'da yer aldığı sonucuna varılmıştır. İslam'ın iktisadi gelişmeyi engellemediği sonucuna varılıp İslam toplumlarına iktisadi gelişme, kalkınma ve sosyal refaha dair öneriler getirilmiştir.

^a **Sorumlu Yazar:** Doç. Dr.; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İşletme Bölümü, Türkiye. E-posta: ustaahmetoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0120-6057>

Kaynak göster: Ustaahmetoğlu, E. (2019). Protestan İş Ahlakına Karşı İslam İş Ahlakı. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 5(2) 229-252.

ISLAMIC WORK ETHICS AGAINST PROTESTANT WORK ETHICS

Erol USTA AHMETOĞLU^b

Recep Tayyip Erdogan University, Turkey

ARTICLE INFO

Article history:

Received: October 25, 2019

Accepted: December 31, 2019

JEL Classification:

O43

Z12

K29

B15

Keywords:

Economic growth,

Work ethic,

Protestant ethics,

Islamic work ethic,

ABSTRACT

This study aims to reveal the codes of Islamic work ethic based on Max Weber's articles "The Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism". In this study, determination of the codes of Islamic work ethic is based on the principles of the Qur'an. In the study, codes of ethics related to production, ownership, classes, waste/saving, sharing and consumption are explained comparatively. Weber's Protestant work ethic and the Qur'anic propositions are used in the study. It has been found that the reason for economic development is not Protestant ethics and that similar and even superior propositions are available in Islam. It is concluded that Islam does not prevent economic development, and suggestions were made to Islamic societies for economic growth, development and social welfare.

^b **Corresponding Author:** Assoc. Prof.; Recep Tayyip Erdogan University, Department of Business, Turkey. E-mail: ustaahmetoglu@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-0120-6057>

To cite this article: Ustaahmetoğlu, E. (2019). Islamic Work Ethics Against Protestant Work Ethics. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(2), 229-252.

© IZU International Research Center for Islamic Economics and Finance. All rights reserved.

İktisadi ve teknik gelişmenin itici gücünün Hristiyanlığın Protestanlık mezhebine sahip ülkeler olduğu; bunun dışındaki ülkelerde ise söz konusu ilerlemenin gözlenemediği iddiası sanayi devriminden günümüze kadar tartışılmaktadır (Renan, 1883/1962). Bu tartışmalar içinde Max Weber'in, Almanca kaleme aldığı "Die Protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus" Türkçeye de "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*" olarak çevrilen eseri önemli yer tutar. Eser ilk kez 1905 yılında "Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik" dergisinin XX. ve XXI. ciltlerinde iki bölüm olarak yayınlanmıştır. Çalışmamızda bu eserden yola çıkarak İslam iş ahlakı kodları açıklanmaya çalışılmıştır.

Weber'e göre toplumun gelişmesinde din önemli bir etkidir. Ancak Weber sadece Protestanlık mezhebinin bu gelişmeyi sağladığına vurgu yapmaktadır. Esasında çalışma ve gayret etmenin İslam dininden önceki semavi dinlere mensup toplumlarda da önemsendiği görülmekle birlikte semavi din mensuplarına tavsiye edilenlerin Müslümanlara da tavsiye edilip din kılındığı ifade edilmektedir (Şura, 42/13). Burada ortaya çıkan fark, hedefe ulaşmada her bir toplum için ayrı bir yol ve yöntem belirlenmiş olmasında yatmaktadır (Maide, 5/48). İslam'ın iktisadi önermeleriyle diğer dinlerin önermelerine bakıldığında İslami öğretinin diğer öğretiler gibi çalışmayı ve iktisadi gelişmeyi desteklediği söylenebilir. İnsan canını, sıhhatini, fiziksel ihtiyaçlarını, güvenlik ihtiyaçlarını ve toplum içinde anlamlı birey olmasını sağlamak için üretmesi çalışması gerektiği tüm zaman ve toplumlar için geçerli olduğu ve İslam dininin de aynı şeyleri önerdiği iddiası bu çalışmada delillendirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışma İslam dini dışındaki diğer din mensuplarına veya hiçbir dine inanmayanlara, İslam dininin herhangi bir inanç sistemi veya dinden üstün olduğunu ispatlama gayreti taşımamaktadır. Bu çalışma esasen nereye ait olduklarının farkında olan Müslümanların dikkatlerini çekmek için ele alınmıştır. İslam'ın en güzel din ve sistem olduğu, ancak bu dini yaşadığı iddiasında olan Müslümanların algı ve tasavvurlarının farklı olduğu vurgulanarak öneriler getirilmesi bu çalışmanın bir diğer hedefidir. Günümüze kadar gelen süreçte İslam coğrafyalarının geri kalmışlığına dur deyip bilimsel ve iktisadi gelişmenin önünün açılması için zihinsel makas değişimi için öneriler geliştirmektir.

Elinizdeki bu çalışmaya kadar İslam dininin iktisadi gelişme üzerindeki olası etkileri üzerinde geniş ve farklı çevrelerin çalışmalarından söz edebiliriz. Bu çalışmaların ortak yönüne bakıldığında ortaya çıkan bulgu; İslam dininin iktisadi gelişmeyi teşvik ettiğiidir. Ancak yazarlar bazı koşulların gerçekleşmesi ile bu gelişmenin mümkün olabileceğine vurgu yapmışlardır. İslam dininin iktisadi gelişme üzerindeki olası olumlu etkileri hem devlet adamları (Namık Kemal, 1883; Mehmet Şemsettin, [Günaltay], 1913-1914; Mehmet Şemsettin,

[Günaltay], 1915) hem akademik çevreler (Ülgener, 1951; Turhan, 1958; Zaim, 1969; Güngör, 1981; Ülgener, 1981; Zaim, 1992; Bodur, 1995; Özcan, 1995; Türkdoğan, 1996; Türkdoğan, 2005; Hanioğlu, 2006; Kurtuluş, 2010) hem de fikir adamları (Afgani, 1883; Celal Nuri [İleri], 1918) tarafından ele alınmıştır.

Bu çalışma Tanzimat'tan günümüze ülkemizde yaşanan iktisadi gelişmenin veya gelişmemenin altında yatan nedenler ve bunun çözümlerine dair süregelen tartışmaların devamı niteliğindedir. Çalışmada Weber'in önerdiği Protestan iş ahlakından yola çıkarak *İslam iş ahlakı* kodları genel hatlarıyla ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Tanzimat'la birlikte daha da yoğun bir şekilde batılı müsteşriklerin İslam dininin terakkiye mâni olduğuna dair iddiaları ve bu iddialara karşı verilen cevaplar çok yönlü olmasına karşın Protestan iş ahlakına karşı acaba İslam iş ahlakı kodlarının neler olduğuna dair tartışmalar sınırlı düzeydedir. İslam'ın kurucu metninden yola çıkarak İslam'ın kendine has bir ekonomik yapı önerisinin bütünsel bir şekilde ele alınmamış olması ve İslam iktisadi iş ahlakına dair etik kodların belirtilmemesi literatürde önemli bir boşluk oluşturmaktadır. Bu çalışma, İslami bir bakış açısıyla post modern dünyada iktisadi yapı ve ticari hayatı düzenleyici konular hakkında yapılacak başkaca çalışmalara temel oluşturması bu çalışmanın akademik yararını oluşturmaktadır. İktisadi hayatın içinde yer alan uygulayıcılara yönelik pratik faydası ise İslam iş ahlakına göre hareket etmeye öncülük ederek bireysel ve toplumsal gelişime katkıda bulunmayı sağlamaktır.

Bu çalışmada İslam iş ahlakını oluşturan temel ilkeler Kur'an'ın bakış açısıyla ele alınıp incelenmiştir. Bu amaçla çalışmanın çerçevesi Kur'an'a göre üretim, mülkiyet, sınıflar, israf/tasarruf etme, paylaşma ve son olarak tüketim kavramlarını ele alacak şekilde biçimlendirilmiştir. Çalışma, Weber'in Protestan ahlakı ve Kur'an'ın değerlendirmeleri her bir başlık altında verilecek biçimde kurgulanmıştır. Son kısmında ise yapılan tartışmalardan hareketle elde edilen sonuç ve önerilere yer verilmiştir. Şimdi ilk olarak üretmeye dair önermelere yer verilecektir.

Üretmek

Weber'e göre Protestan iş ahlakını oluşturan üretimle ilgili vurgular; "*Kâr ve kazanç tutkusu ise her çağda ve her toplumda var olmuştur. Ancak, kapitalizmin ayırt edici özelliği, fetihle, spekülasyonla ve macerayla gerçekleştirilen kâr tutkusunun, kazanma hırsının yani kendi deyimiyle akıldışı bu güdülerin dizginlenmesidir. Kapitalizmi ortaya çıkaran ne spekülâtörler ne de para babalarıdır; onu ortaya çıkaran, ölçüp biçen, disiplinli ve sözüne güvenilir, kendini tamamen işine adanmış insanlardır*" (Weber, çev. Gürata, s.60). "*Zenginler, ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmak zorunda*

olmasalar dahi çalışmadan yemek yememelidir; fakirler gibi onların da uyması gereken ilahi emirler vardır.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.198). “İster aristokralara has sporlar ister balo salonundaki ya da sıradan insanların gittiği meyhanelerdeki eğlenceler şeklinde olsun, insanı mesleğinden çalışmaktan ve dinden uzaklaştıran, hayattan güdüsel olarak zevk almanın her türü benzer bir şekilde akılcı çileciliğin (asketizm) düşmanıydı.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.212). “Eğer çilecilik yolunda azimliyse, daha fazla mal edinir, dolayısıyla Tanrının şanı için mal varlığını olduğu gibi koruma ve sıkı çalışarak onu arttırma görevi daha da ağırlaşır.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.218). “Eğer tanrı size, bir diğerine göre daha fazla kazanç elde edebileceğiniz meşru bir yol gösterirse ve eğer siz onu reddeder, daha az kazançlı olan yolu seçerseniz, mesleğinizin amaçlarından birini çiğnemişolursunuz.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.203). “Bir Katolik daha sakin, çok daha az mal mülk hırsına sahiptir, onur ve zenginlik kazanma ihtimaline rağmen, risk ve heyecan dolu bir yaşantı yerine, az bir gelirle de olsa, olası en korunaklı yaşamı tercih eder.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.34). “Gücü yettiğinde çalışmak para kazanmak istiyordu.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.45). “Bu grupta zihinsel odaklanma yeteneğiyle birlikte en önemli niteliklerden biri olan işe kendini adama dürtüsü de yaygın olarak görülmektedir.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.58). “Günümüzde kapitalizmin ruhuyla dolu insanlar kiliseye karşı düşmanca değilse bile umursamaz bir tutum içerisinde. Hareketli doğaları için cennetin sıkıcı sofuluğunun onlar için çok az çekiciliği kalmıştır. Din onlara insanları işten uzaklaştıran bir araç olarak gözükmemektedir.” (Weber, çev. Rızaoğlu, s.64) biçiminde göstermemiz mümkündür.

İslami öğretiyeye göre bir iş, üretim veya genel manada salih amel gerçekleştirmeden önce düşünmeyi, araştırmayı (Bakara, 2/269; Enam, 6/47; Enam, 6/50; Hud, 11/24; Yusuf, 12/105; Nur, 24/1; Kasas, 28/47; Rum, 30/9; Secde, 32/4; Saffat, 37/155; Zümer, 39/27; Zümer, 39/42; Muhammed, 47/10; Kaf, 50/6; Kamer, 54/17; Vakı’a, 56/62; Haşr, 59/17; Gâşiye, 88/17) ve sonrasında harekete geçmeyi tavsiye etmektedir. Bu düşünme derin bir düşünme ve araştırma sürecini (Bakara, 2/219; Nisa, 4/82; Tevbe, 9/122; Yunus, 10/3; Haşr, 59/21) içerirken diğer taraftan güzel ve pozitif düşünme teşvik edilir (Hud, 11/115; Yusuf, 12/22; Yusuf, 12/90). Bunların neticesinde güzel düşünen ve arkasından güzel davrananların başarılı olacağı vurgulanırken (Enam, 6/50, Enam, 6/84, Zümer, 39/10) aklını kullanmadan iş ve amel üretenlerin sorunlarla karşılaşacağı vurgulanmaktadır (Yunus, 10/100). Diğer taraftan düşünce aşamasından sonra ortak aklın kullanılması için kişinin yapacağı işe dair danışma ve müzakere etme sürecinin önemine vurgu yapılır (Bakara, 2/233; Al-i İmran, 3/159; Şura, 42/38). Düşünen ve aklını kullanan ideal insan tipi, kendini tek bir düşünceye nispet etmeyip, lehte ve aleyhte tüm görüş ve düşünceleri anlayıp değerlendirip en güzeline uyanlar olarak tanımlanmıştır (Zümer, 39/18). İslam dinine göre bilenlerle bilmeyenler birbirine eşit değildir (Zümer, 39/9). Müzakere

sürecinde ilim ve hikmet sahibi olanlar üstün tutulmuş (Neml, 27/15) ve sahip oldukları ilmin gereğini yapanların da ideal insanlar oldukları vurgulanmıştır (Fatır, 35/28). Varsayım ve sanı, ilim ve hakikat adına bir şey ifade etmez (Yunus, 10/36; İsra, 17/36; Necm, 53/28). Bilimsel veriye dayanmayan her türlü enformasyondan uzak durulmalıdır. İslam dini, akli ve bilimi ön plana almaktadır. Diğer taraftan ilmi çabanın odağında süreklilik ve sürdürülebilirlik olmalıdır. Bu anlamda İslam geleceğe atıfta bulunur ve geçmişin yanlış olan bilgilerinin peşinden gidilmesini reddeder (Bakara, 2/170; Maide, 4/104; Araf, 7/28; Yunus, 10/78; Zuhurf, 43/22).

Yapılacak güzel iş ve amel üretiminin verimli olabilmesi için; faydasız kişilerden (Necm, 53/29; Kamer, 54/6), cahillerden (A'raf, 7/199; Furkan, 25/63), boş sözden (Müminun, 23/3; Kasas, 28/55) ayetleri inkâr edenlerden (A'raf, 7/68; Saffat, 37/174), şirk ehlinde (En'am/106), doğruları görmek istemeyenlerden (Zariyat, 51/54), küfre sapanlardan (Secde, 32/30), münafıklardan (Nisa, 4/81), yalana kulak veren ve haramı tıka basa yiyenlerden (Maide, 5/42), dünyevileşmiş insanlardan (Necm, 53/29) uzak durulma tavsiye edilir (Furkan, 25/72).

İslam dini üretimin hangi alanlarda yapılacağına dair bir çerçeve belirlemiştir. İlk olarak gökte ve yerde her ne varsa insanların tasarrufuna sunulduğu bildirilir (Casiye, 45/13). Sonraki aşamada İslam dini, üretim yapılacak ve çaba sarf edilecek alanların helal (Bakara, 2/168; Maide, 5/5; Maide, 5/88; Enfal, 8/69, Nahl, 16/114) ve temiz (Bakara, 2/168; Bakara, 2/172; Maide, 5/88; A'raf, 7/160; Enfal, 8/69; Nahl, 16/114; Taha 20/81; Müminun, 23/51) olması gerektiği üzerinde durur. Örneğin faiz almak (Rum, 30/39); rüşvet vermek (Bakara, 2/188), kamu malı aşırmaq (Al-i İmran, 3/161); haksız ve açgözlü bir şekilde zayıfın malını elde etme yerilir (İsra, 17/34; Sad, 38/23-24). Ayrıca ölçü ve tartıyı tam doğru ve adaletle yapmanın önemi vurgulanır (En'am, 6/152; A'raf, 7/85; Hud, 11/84-85; İsra, 17/35; Şuara, 26/181-183; Rahman, 55/9; Mutaaffin, 83/1-3). Diğer taraftan insanlara helal ve temiz kılınan şeyleri kendi aralarında haram saymamalarına dikkat çekilir (Maide, 5/87; En'am; 6/140; A'raf, 7/32; Tahrim, 66/1).

İslam iş ahlakında karşımıza çıkan üretmeye çalışmaya dair kodlar şu şekilde ifade edilebilir: İman edip salih amel işleyen ve birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler dışındakilerin ziyanda olduğuna dikkat çekilir (Asr, 103/1-3). Kur'an çalışmayan üretmeyen bulunduğu topluma faydası olmayan insanların ziyanda olduğu ve bunların cezalandırılacağına vurgu yapar. Diğer taraftan insanların yapmış olduğu fayda üretiminin bir kişiye hayat vermesi tüm insanlığa hayat vermesine eşdeğer tutulur (Maide, 5/32). Güzel iş yapma eylemi insan ömrünün tamamına yayılmalıdır (Fatır, 35/37). Bu amaçla insanlara bir işi bitirince, hemen başka işe girişip, onunla uğraşması tavsiye edilir (İnşirah,

94/7). Allah yolunda O'nun şanına yakışır bir gayretle çaba göstermeden övgü ile söz edilir (Hac, 22/78; Fatır, 35/10). İnsanlara yararlı olacak işler için birbirleriyle yarış halinde olan insanlardan övgüyle söz edilmektedir (Al-i İmran, 3/114). İnsanların, çalışmayıp tembel tembel oturmaları yerine malları ve canlarıyla çalışıp gayret göstermeleri övülmektedir (Nisa, 4/95). İnsanların gösterdikleri çabanın niteliğine göre ayrı ayrı değerlendirilecekleri bildirilir (Enam, 6/132). Her nefsin, kendi çaba ve kazancına bağlı olduğu (Müddesir, 74/38) bildirilirken kişinin işlediği güzel işlerin kendi lehine, kötü işlerinse aleyhine olacağı belirtilmektedir (Fussilet, 41/46; Zümer, 39/41). Diğer taraftan bilim ve tekniğe önem vererek aslında insanın isteyebileceği her şeye ulaşabileceği vurgulanmıştır (İbrahim, 14/34). Buradan hareketle İslam dini, insanları çalışmaya üretmeye teşvik ettiği görülmektedir.

İslam'a göre, üretim faaliyetleri hem insana hem de doğaya saygılı ve sürdürülebilir bir şekilde yapılması tavsiye edilir (Rum, 30/41). Üretim doğal koşulları bozmayacak şekilde yapılmalıdır. Buna uyulmadığı takdirde ekin ve nesillerin bozulma göstereceği belirtilir (Bakara, 2/205; Nisa, 4/119). Hoş, temiz ve hayırlı nesillere (Al-i İmran, 3/38) ve kazancın helal ve temizden olmasına vurgu yapılır (Maide, 5/5).

İslam, "hiç ölmeyecekmiş gibi yaşayıp, hiç yaşamamış gibi ölme" anlayışı yerine "senin saltanatın yaşarken devam eder benim saltanatım ölünce başlar" anlayışına vurgu yapar. Diğer bir ifadeyle kişinin yapmış olduğu işlerden bireysel veya toplumsal olarak elde edilecek faydanın öldükten sonra da devam etmesi teşvik edilir. Yani insanlar öyle alanlarda faydalı üretimler yapmalıdırlar ki öldükten sonra bile insanlar, ölen kişinin hayattayken yapmış olduğu faydalı işten yararlanmaya devam etsinler (Yasin, 36/12). İnsanlık veya toplum için yapılan faydalı her tür iş veya üretimin önemine binaen artan oranda ödül verileceği bildirilir (Bakara, 2/62; Bakara, 2/261; Nisa, 4/85, En'am, 6/160; Yunus, 10/26; Neml, 27/84, Kasas, 28/84; Rahman, 55/60, Tin, 95/6). Yine topluma katma değer katan üretim faaliyetlerini gerçekleştirenlerin üzülmeceği (Maide, 4/69), dünyada güzel bir hayat sürecekları (Nahl, 16/30; Nahl, 16/97; Nur, 24/55; Zümer, 39/10), ahirette de ödüllendirileceği belirtilmiştir (Bakara, 2/25; Nisa, 4/124; Yunus, 10/64; Nahl, 16/30; Hac, 22/56; Meryem, 19/60). İslam dini, iman edip güzel işler yapanların ödüllendirileceğini (Ankebut, 29/58), buna karşın güzel ameller işlemiş olsa bile iman etmeyenler için bu durumun geçerli olmadığı belirtilmektedir (Bakara, 2/217; Al-i İmran, 3/21-22). Bu amaçla ahirette de mutlu olmanın yolunun dünyada çalışıp üretip güzel ameller işlemekten geçtiği vurgulanır (Bakara, 2/82; Bakara, 2/201; A'raf, 7/156; Enfal, 8/67; Kehf, 18/110; Kasas, 28/77; Kasas, 28/80; Ankebut, 29/64).

İslam'ın ideal insanın/firmanın rekabet ve yarışı sürdürmesinde koyduğu ölçülere bakıldığında; hayırlara koşun, yarışın (Bakara, 2/148; Maide, 5/48) iyiliği emreder kötülüğü meneder hayır işlerinde birbiriyle yarışıp (Al-i İmran, 3/114; Fatır, 35/32) koşuştururlar ve o uğurda öne geçerler (Mü'minin, 23/61) ayetleri dikkat çekicidir. Sırf ihtiyaç sahiplerine verebilmek için gayret eden, zekât vermek için rekabet halinde olanlar mutluluğa ereceklerdir (Müminun, 23/4). Hayırda, dürüstlükte, Allah'ın emir ve yasaklarına uyma konusunda birbirine yardımcı olmayı bunların tersi durumlar karşısında birbirine yardımcı olmamaları tavsiye edilmektedir (Maide, 5/2). Buradan hareketle rekabette göz önünde bulundurulması gereken temel hususu şöyle belirtmek mümkündür: Kamu yararı ve sosyal sorumluluğun ön planda tutulduğu buna karşın yıkıcı ve sömürücü rekabetin dışlandığı söylenebilir. Ne olursa olsun çalışıp biriktirmede rekabet etmek yerine topluma faydalı olma konusunda rekabet etmeyi, sürdürülebilir toplum için gerekli olduğu görülmektedir.

İnsan, kendini her bakımdan yeterli görünce de azmaya meyilli olur (Alak, 96/6). İnsan, sahip olduklarıyla bildiklerinin daima çok üstünde şeyler ister (Fussilet, 41/49). Genellikle insanoğlu bıkıp usanmadan, hakkı olup olmadığını düşünmeden istemesine rağmen istediklerinin tümü kendisine verilmeyecektir (Necm, 53/24). İnsanoğlu çok fazla istemesine rağmen kendisi için çalışıp gayret ettiğinden başkası yoktur (Tur, 51/52; Necm, 53/39). Bu nedenle herkes kazandığı karşısında sorumludur (Tur, 52/21). Allah, gayret gösterenin rızkını bollatırmayı, gayret göstermeyenin de rızkını da kısmayı diler (İsra, 17/30; Sebe, 34/36). İslam inancı, bütün canlıların rızkının Allah'ın garantisinde olduğuna (Hud 11/6; Ankebut 29/60) ancak rızkın insanların çabası ile elde edileceğine vurgu yapar (Bakara, 2/60; Nahl, 16/14; Meryem, 19/25; Rum, 30/46).

İslam dininin üretme, çalışma ve salih amel konusunda; dünya ve ahirete dair kodları ana hatlarıyla şöyle ifade edilebilir. İnsanların boş oturma yerine denizde (Fatır, 35/12) ve karada (Mülk, 67/15) çaba göstererek fayda üretiminde bulunmaları tavsiye edilir. Ancak bu çabanın kişiyi dünyevileştirmeden uzak bir çaba olması (Kasas, 28/77) ve diğer taraftan da insanları ibadet ettikten sonra tekrar çalışmaya üretmeye sevk etmesi gerektiği vurgulanır (Cuma, 62/10). İslam dini, insanın hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için çalışmasını diğer taraftan da yarın ölecekmiş gibi de ahiret için çalışmasını bekler. Buna göre İslam dini ne salt dünyayı ne de salt bir şekilde ahireti insanların öncelemesini istemektedir. İslam dini her ikisi arasında güzel uyum ve dengeden söz etmektedir (Bakara, 2/201).

İslam dini üretim faaliyetlerinde kişinin dünyevileşmesine rıza göstermez. Dünya hayatının geçici, aldatıcı olduğu, oyun ve eğlenceden ibaret olduğuna

(Al-i İmran, 3/185; A'raf, 7/169; Enfal, 8/67; Kehf, 18/28; Kehf, 18/46; Kasas, 28/79; Ankebut, 29/64; Lokman, 31/33; Fatır, 35/5; Mumin, 40/39; Zuhruf, 43/35; Muhammed, 47/36, Necm, 53/29; Hadid, 57/20) vurgu yapıp asıl hedefin ebedi hayatı kazanmak olduğu (Nisa, 4/77, A'raf, 7/169, Zuhruf, 43/35) vurgulanır. Yine değişik ifade biçimleriyle de eş ve çocuklar, menkul ve gayri menkuller insanlar tarafından güzel (Teğabun, 64/15) görülmekte olduğu ifade edilir. Bunlar güzel olmakla beraber geçici dünya hayatının nimeti olduğuna vurgu yapılarak varılacak en güzel nokta Allah'ın rızasına erişmek (Al-i İmran, 3/14; Muhammed, 47/36; Hadid, 57/20) ve ahiret hayatının mutluluğu (Ra'd, 13/26) olduğu vurgulanır. Yine insanlara sahip olduğu mal ve çocuklar yüzünden dünyevileşmemeleri tavsiye edilir (Munafikun, 63/9). Geçici dünya hayatı, bir eğlence ve oyun olarak tanımlanırken ahiret yurdunun ise asıl hayat olduğu insanların genellikle insanların bu durumun farkında olamadıkları (Ankebut, 29/64) vurgulanır. Dünya için çalışan ancak dünyevileşmeyen insanlar övülmektedir (Nur, 24/37). Diğer taraftan sadece dünya hayatını isteyenlere de bunun verileceği (Şura, 42/20) ama bunu isteyenlerin ahirette bir karşılık elde edemeyeceğine vurgu yapılır. Asıl mutlu olanlar ise hem dünya hem de ahiret mutluluğunu isteyip bu amaçla çaba sarf edenlerdir (Bakara, 2/201-202).

Weber'in düşünme araştırmaya ilgili önermelerini İslam dini kurucu metni içinde de araştırma, düşünme ve müzakere etme sonunda eyleme geçmeyi önerdiğini görmek mümkündür. Weber, üretimi ve tüketimi yapılacak ürünler konusunda herhangi bir sınıflandırmaya gitmemiştir. Buna karşı İslam öğretisine göre, üretim helal ve temiz yollardan olmalı ve tüketimi de aynı şekilde helal ve temiz olandan yana olmalıdır. Weber ile İslam dini öğretisi mal, sermaye ve üretim araçlarının âtil bekletilmesine ya da kenarda tutulmasına razı olmaz. Weber her türde kazanç sağlamayı değerli görürken İslam helal dairesi içinde (helal gıda, kumardan elde edilmemiş gelir, faize bulaşmamış kâr, haksız kazançtan arınmış kâr gibi) olmasına vurgu yapar. Yine başkalarının hakkını ihlal ederek elde edilecek kazanç şekli de İslam dinine göre gayri meşrudur. Weber'de hazzı bırakma ve sürekli üretmeye odaklanma söz konusuysa İslam'da helal olan alanlarda eğlenme, mutlu olma, haz alma; Allah'a ulaşmada, varlığını ve nimetlerini tasdik etmek için bir fırsattır. Allah'ın verdiği nimetleri haram saymayın (Maide, 5/87) emrinde bu durum gözlenmektedir. Weber'e göre insan çalıştıkça dünyevileşme ve dinden uzaklaşma eğiliminden söz eder. İslam dini insanların çalışmasına değer verir ancak dünyevileşmesine izin vermez.

Mülkiyet

Mülkiyet ile ilgili olarak Weber'in eserinde belirttiği fikirleri genel hatlarıyla açıklayacak olursak; "Sahip olduklarını kendi mülkiyetinde tutmaya ve ona göre yaşamaya dikkat et" (Weber, çev.Gürata, s.42). "Ahlaki olarak gerçekten itiraz edilecek şey, mülkiyetin sağladığı rahatlık, zenginliğin, tembelliğe ve bedensel zevklere yol açan zevki, hepsinden önemlisi de 'kutsal' yaşamı elde etme uğraşısından ayrılmasıdır" (Weber, çev.Gürata, s.135-6). "Mülkiyet yalnızca bu rahatlık tehlikesini beraberinde getirdiği için şüpheyle karşılanmıştır" (Weber, çev.Gürata, s.135). Tanrının hizmetkârı olmayı, onun hediyelerini kabul etmeyi ve o sizden talep ettiğinde onun yolunda kullanmayı reddetmiş olursunuz. Servet sadece, tembelliğe ve hayatın günahkarca keyfini çıkartmaya yönelik bir ayartma olduğu sürece ahlaken yanlış ve servet kazanmak da sadece, amaç ileride mutlu ve umarsızca yaşamaksa kötüdür." (Weber, çev.Rızaoğlu, s.203). "İstedikleri, mülk sahibinin küçük düşürülmesi değildi, mülkünü gerekli ve pratik açıdan kullanışlı işlerde kullanmasıydı" (Weber, çev.Gürata, s.147).

İslam'a göre insanın helal yollardan mülk sahibi olması, kiralaması, hibe etmesi ve miras bırakması mümkündür. Yalnız bu mülkiyet edinimi geçici (Bakara, 2/107; Maide, 5/120; Enam, 6/73; Nur, 24/42) olup asıl mülk sahibinin Allah olduğu vurgulanmaktadır. Gerçekten de insan hayattayken malı ve mülkü üzerinde tasarruf edebilirken öldükten sonra malı mülkü mirasçılara devredilmektedir. Bu yüzden mülkiyetin miras yoluyla devredilmesine İslam dini (Nisa, 4/7; Nisa, 4/11; Nisa, 4/19; Nisa, 4/33; Nisa, 4/176) izin vermektedir. Ayrıca insanoğlu hayattayken sahip olunan mülkiyet üzerinde belli grupların hakkı olduğu ve bu hakkın onlara teslim edilmesi gerektiği vurgulanır (Tevbe, 9/60). Kişiye bahşedilen mülkiyet aynı zamanda kişinin dünyadaki imtihan vesilelerinden biri olarak görülür (Al-i İmran, 3/14, Munafikun, 63/9). İnsanların ellerindeki mallara aşırı sevgi yükledikleri (Fecr, 89/20) onlar üzerinde hak sahibi olan belli gruplara verme konusunda cimrilik edebildiklerine vurgu yapılmıştır (İsra, 17/100, Adiyat, 100/8). Başkasının rızkına göz dikilmemesine vurgu yapılır (Taha, 20/131).

Weber, mülkiyete sahip olanın mümkün olduğu kadar elindeki korumasının etrafa dağıtmamasının üzerinde durmaktayken İslam dini servetin belli ellerde birikmesine karşı durur. İnsanlar ellerindeki mallarda hakkı olan fakir yoksul ihtiyaç sahibi insanlara bu mallardan vererek onlarla en azından iktisadi açıdan eşit olmaya gayret etmelidirler. İslam dini servetin toplum içinde adil bir şekilde dağılmasını önemser. İslam dinine göre mülk, üretimden elde edilen artık değere ulaşmak amaç değildir, araçtır. Diğer yandan Weber mülkiyetin insanlarda rehavete ve tembelliğe yol açacağı öngörüsünde bulunup bu anlamda mülkiyete ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Oysa İslam dini mülkiyeti

paylaşmayı önermekte ve paylaştıkça hem bu dünyada hem de ahirette ödülün fazla olacağına vurgu yapmaktadır.

Sınıflar

“Borç veren ile borçlanan, toprak sahibi ile topraksızlar, serf ya da kiracılar ve tüccarlar ile tüketiciler ya da toprak sahipleri arasındaki ‘sınıf çatışmaları’nın çeşitli biçimlerine her yerde rastlanıyordu.” (Weber, çev.Gürata, s.22). “Parça başı iş ücretlerini arttırmak, aynı süre içinde üretimin artması yerine azalmasına neden olmuştur, çünkü işçi, ücretinin yükselmesine, günlük üretimi arttırarak değil, azaltarak cevap vermiştir.” (Weber, çev.Gürata, s.51). Eğer bir kişi birkaç kişiyi zengin etmek için birçok insanın fakir olmasına neden oluyorsa bu kamu yararıyla örtüşmez. (Weber, çev.Rızaoğlu, s.85).

İslam dini insanların kimini kiminden üstün kılmıştır (Nisa, 4/34). Kimi insan zengin kimisi ise daha düşük gelirli olacak şekilde, rızıkta bazıları bazılarına üstün kılınmıştır. Ancak İslam dini zengin sınıfından, ellerindeki imkânları alt gelir grubundaki insanlarla paylaşp onlarla iktisadi açıdan eşit olmayı önermektedir (Nahl, 16/71). Kimi insan ise çalışıp çabalamadığı için başkalarına bedensel ve zihinsel olarak kölelik yapmak zorunda kalırken kimi insanlar ise çalışıp üretip güzel ameller işleyerek insanlara fayda sağlarlar. Bu iki insan modeli birbirine eşit değildir (Nahl, 16/75). Diğer yandan nasıl dünyada iktisadi olarak insanlar arasında üstünlükler varsa ahiretin de mertebe ve üstünlükleri söz konusudur (İsra, 17/21). Allah nimetlerle insanları sınamak için kimine diğerlerinden üstün dereceler vermiştir (Enam, 6/165). İnsanların kimini kimine derecelerle üstün kıldık ki, bazıı bazısını tutup çalıştırsın (Zuhruf, 43/32). Aksi halde herkes eşit olur yeterli işgücü bulmak zorlaşabilirdi. İslam dini insanlar arasında bu anlamda bir üstünlük öngörürken adaletten taviz vermemektedir. İnfak etmeyen zenginlere özenen kişiler, yerilmektedir. İnfak etmeyen zenginler gibi olma yerine iman edip hayra ve barışa yönelik iş yapan kişi için Allah'ın vereceği karşılığın daha üstün olduğu vurgulanır (Kasas, 28/79-80). Yeryüzünde kibirlenerek yürümeye; çünkü ne yeri yarabilirsin ne de boyun dağlara erer, onlara erişebilirsin (İsra,17/37). Buna göre üreten faydalı işler yapan kimseler bundan dolayı diğerlerine karşı kibirli değillerdir.

Din ayrımı yapılmaksızın yoksul ve yoksun kimselerin, zenginlerin mallarında hakları olduğu vurgulanır (Mearic, 70/24-25). Servet toplumun belli kesimlerinde toplanmamalı, zengin daha zengin fakir daha fakir olmamalıdır. Servetin sadece sermaye sahiplerinde birikmesi ve bu grup üzerinden sarf edilmesi yerine farklı gelir grupları arasında adilce dağıtılmasını

öngörür (Haşr, 59/7). Bu adilce dağıtım; zekât, sadaka ve infak etme ile düzenlenir.

İslam dini kamu malları üzerinde hazinenin, halkın, din ayrımı yapmaksızın yetim, yoksul ve yolda kalmışın hakkı olduğuna vurgu yapar. Böylelikle kamu malları zenginler arasında dönüp dolaşan bir servet halini alması önlenmiş olur (Haşr 59/7). Altın ve gümüşü biriktirme yerine onları Allah yolunda harcamanın teşvik edildiği (Bakara, 2/195) harcamayanların ağır bir şekilde cezalandırılacağına vurgu yapılır (Tevbe, 9/34-35). Refah ve zenginlik içinde yüzen şımarık ve azmış kimselerin (Müminun, 23/33) sayısının artması durumunda o toplumun gelir dağılımı düzgün olmadığı için orada kaos çıkacağı belirtilir (İsra, 17/16) İslam dini parayı ve serveti kendi heva ve hevesi için harcıyıp bu servette hakkı olanları dışlamayı reddeder. Nimete karşı şımarma ve gösterişte haddi aşmak eleştirilir. Bu şekilde 'refah içinde şımarıp azmış' nice beldenin yok edildiğine vurgu yapılır (Kasas, 28/58). Diğer taraftan Allah tüm insanlara rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde taşkınlık ederlerdi. Onun için, Allah rızkı kendi dilediği bir ölçüde indirir (Şura, 42/27). Zenginlikle şımarmış ve gösterişli yaşantıya sahip nice toplumlar varlığını devam ettirememişler (Kasas, 28/58). Allah rızkı gerekli niteliklere sahip kişilere bol verirken sahip olmayanlara ise belli bir ölçüye göre vermeyi diler (Bakara 2/212; Ra'd 13/26; İsra 17/30; Kasas 28/82; Ankebut 29/62; Rum, 30/37, Sebe, 34/39; Zümer, 39/52; Şura, 42/12).

Allah kimini zenginlikle kimini ise fakirlikle imtihan eder. Esasında zenginlikle imtihan edilmek İslam dinine göre daha zordur. Çünkü zenginlik insanın kendini daha yeterli görmesine yol açabilir ve bu durum kendi üzerinde herhangi bir güce ihtiyaç duymayıp azgılaşmaya sebebiyet verebilir (Yunus 10/88; Hud 11/116; İsra 17/16; Sebe 34/34; Zuhuf 43/23; Vakı'a 56/45 Alak 96/7). Oysa İslam dini yeryüzünde ezilip horlananlara başışta bulunmaya, onları önderler yapmaya, onları mirasçılar haline getirmeye vurgu yapar (Kasas, 28/5).

Üretim sürecinde işverenler çalışanın hakkını adil olarak vermelidir aynı zamanda çalışanlar da işin gereklerini en güzel biçimde yerine getirmelidir. Mesai saatinden çalma, işi özensiz yapma, kaytarma gibi unsurlarla elde edilecek kazanç haram kazanç olacaktır. Diğer taraftan İslam dini çalışmayla ilgili olarak insanlara zihnini ve bedenini hırpalayacak bir şekilde çalışmasını da önermez (Furkan, 25/47; Neml, 27/86; Kasas, 28/73; Rum, 30/23). İşverenlere, çalışanlarını işe almadan önce deneyip ehliyetlerini ve güvenilirliklerini test edip işe alması önerilmektedir (Kasas, 28/23-26).

Üretim ile zenginleşip değişik nedenlerden dolayı tekrar fakir düştüğünde insanın umudunu kaybetmemesi ve nankörlük etmemesi gerektiği vurgulanıp

(Hud, 11/9) zorluğun yanında mutlaka bir kolaylık olduğu bildirilir (İnşirah, 94/5). İnsanların, zorlukları aşabilmesi için çalışıp şükretmesi sayesinde tekrar eskisi gibi nimetlere kavuşabileceği ifade edilir (İbrahim, 14/7). Burada da aslında insanın daha verimli ve sağlıklı olabildiğinin yolunun normal pozitif bir ruh haline bağlı olduğu ortaya çıktığı söylenebilir. Kişi travma geçirdiğinde Allah ile irtibata geçerek ümidini korumasıyla (Zümer, 24/39; Bakara, 2/156; Yusuf, 12/87) kendisini daha iyi hissetmesine yol açan bir terapi etkisinden bahsedilebilir. Daha hızlı toparlanma kavramı kişinin kendini günümüz kapitalizminin boşluğunda çaresiz ve çözümsüz hissetmesinin önüne geçebilecek önemli bir işlevi yerine getirir. Özellikle de yalnızlık duygusu, yabancılaşma, bencillik, materyalist eğilimler, gösterişle rekabet, tüketim ve satın alma sevgisi gibi etmenlerin önüne geçilebilir.

Weber'e göre toplumdaki sınıf çatışmaları normal olarak karşılanmaktadır. İslam dini ise sınıfsal farklılıklara karşı dayanışma ve paylaşma içinde olunmasını tavsiye etmektedir. Weber, iş görenlere yüksek ücret ödeyerek daha fazla kazanç elde etmelerini motive etme yerine, ücretleri düşürerek iş görenin daha önce kazandığı miktarı elde edebilmesi için daha fazla çalışmaya zorlanmasını önermektedir. Oysa İslam dini kimsenin hakkının yenmemesinin üzerinde durur. Yani hakkı olana hakkın verilmesini ifade eder. Ayrıca İslam dini sınıfsız bir toplum önermez ama toplum içindeki bireylere adaletle muamele etmeyi önerir denilebilir. İslam dini zenginler ve fakirler; yönetenler ve yönetilenler gibi sınıfları olumlu değerlendirir. Herkesin zengin olduğu veya herkesin yönetici olduğu bir dünyada zenginliğin ve yöneticiliğin bir anlamı kalmazdı. Zenginlerin bir görevi de yoksulu ve ihtiyaç sahibini gözetmek olmalıdır. Yöneticiler de adaleti, liyakati öne alarak iktisadi ve sosyal gelişmeye katkı sunup toplum refahını sağlama amacıyla olmalıdır.

İsraf/tasarruf etmek

“Bütün Hristiyanları kazanabildikleri kadar çok kazanmaya ve tasarruf edebildikleri kadar çok tasarruf etmeye; yani bu sonuç olarak şu demektir: zengin olmaya teşvik etmeliyiz.” (Weber, çev.Gürata, s.151). “Beş şilin değerindeki zamanını boşa geçiren bir insan beş şilin kaybetmiştir ve bunun beş şilini denize atmaktan hiç farkı yoktur.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.44). “Asıl ahlaki itiraz, mülkiyetten kaynaklanan güvence içinde gevşeme, servetin sefasını sürmenin sonucunda ortaya çıkan aylaklık, nefsin ayartmalarına kapılma ve hepsinden öte erdemli bir hayat sürme çabasından kopuşa yöneliktir. Dolayısıyla zaman kaybı, ilk ve ilke olarak en ölümcül günahıdır. İnsan hayatı, kişinin kendi seçilmişliğinden emin olabilmesi için fazlasıyla kısa ve değerliydi. Sosyalleşme, havadan sudan konuşma, lüks yaşam, hatta sağlık için gerekenden yani 6-8 saat arası uykudan fazlası bile kesin ahlaki kınama için yeterliydi. Franklin’in vakit nakittir. Zaman sınırsız bir değere sahiptir, çünkü

kaybedilen her an, tanrının şanına hizmetten kaybedilmiştir.” (Weber, çev.Rızaoğlu, s.192). “Tanrının kendi şanını arttırma ile ilgili açıkça görülen dileğine, boş zaman ve zevk ile değil, sadece çalışma ile hizmet edilir.” (Weber, çev.Gürata, s.135). “Mülk arttıkça, -asketik yaşam biçimi sınavı kazanırsa- tanrının şanı için kaybolmadan tutmak ve durmadan çalışarak çoğaltmak yükümlülüğü de artar.” (Weber, çev.Gürata, s.146).

Allah insanların faydalanması için asmalı ve asmasız bağları, çeşitli tatlarda hurma ve ekinleri, zeytin ve nar ağaçlarını ve daha fazlasını insanlar faydalansın diye yaratmıştır. Ürün verdiklerinde onlardan tüketilmesi; hasat gününde de yoksulun hakkının verilmesi önerilir. Yalnız İslam dini israf etmeye karşıdır (Enam, 6/141). Allah gökyüzündeki ve yerdeki tüm nimetleri insanların hizmetine vermiştir (Rad, 13/4; İbrahim, 14/32; Fâtır, 35/3). Buradan helal ve temiz olan tüm nimetlerin insanlar tarafından tüketilebileceği anlaşılmaktadır. Bu aynı zamanda helal olmak koşuluyla lüks malın üretimi için yatırım yapılabilmesi ve lüks malların tüketilebileceğine de kapı aralar. Lüks malı, kısmen benzer faydayı sağlayan mallar arasında en yüksek fiyatlı mal olarak tanımlamak mümkündür. İnsanlara güzel giysiler giymeleri tavsiye edilir (A’raf, 7/26; A’raf, 7/31). Lüks mallar kişiye rabbini anma, şükretme fırsatı olarak görülmelidir (Sad, 38/32). Yani bu ayetlerden; insanı, taşkınlık, zulmetme, kibir ve nefsini ilahlaştırmaya sevk etmedikçe dünya malının hoşgörü ile karşılandığı anlaşılabılır. Bütün bunlara izin verilmesine karşın tüketimde israf etmemeleri ve israf edenlerin hoş karşılanmayacağı bildirilir (A’raf, 7/31). İnsanların yakın akrabalarına, çaresize, yolda kalana da elindeki imkanlardan sunması tavsiye edilir. Ancak bu imkân sunma, saçıp savurma düzeyinde olmamalıdır (İsra, 17/26-27). Bu noktada insanlar elini çok da sıkı tutup cimrilik de etmemelidir (İsra, 17/29). İdeal insan modeli tanımı şu şekildedir: Onlar harcama yaptıkları zaman ne savurganlığa saparlar ne de cimrilik ederler. İdeal insan bu ikisi arasında bir dengede olmalıdır (Furkan, 25/67). Yani ne israf etmek ne de cimri olmak tasvip edilir.

Weber, en önemli israf kalemi olarak zamanı görür. Weber’e göre zamanı boşa harcama bütün günahlar içinde ilk ve ilkece en ağır olanıdır. İslam dinine göre de insanların faydasız boş işlerle zaman harcaması eleştiri konusudur. İnsan, daha sonra zamanını israf ettiği için pişman olacak (Bakara, 2/167; Enam, 6/27, Şuara, 26/102, Secde, 32/12, Zümer, 39/58; Fecr, 89/24) ancak iş işten geçmiş olacaktır (Munafikun, 63/10). Zaman israfı dışında İslam dini israfı genel olarak haddi aşma olarak tanımlanabilecek tüm soyut [kibirli, alaycı, inatçı, kaba, saldırgan olmayı ve yıkıcı davranışlar sergilemeyi (A’raf, 7/81; Yunus, 10/83; Şuara, 26/151-152; Yasin, 36/19)] ve somut [mal ve imkânları gereksiz yere harcama (Nisâ, 4/6; Furkan, 25/67)] unsurları vurgulamak için kullanmıştır. Bu kullanım zamanı da kapsamakta ancak bunun dışında harcama,

tüketim, kişinin sağlığı gibi konuları da sarf ederken aşırıya kaçılmamasına vurgu yapar. Hem harcama yaparken hem de tasarruf ederken orta yolu takip etme yani ölçülü olmak önerilmektedir. Diğer yandan Weber kişinin mümkün olduğu kadar tasarruf etmesini önerir.

Paylaşmak

“Püriten edebiyatında sık sık vurgulandığı gibi tanrı, insanın komşusunu kendinden fazla sevmesini değil, kendisi kadar sevmesini buyurmuştur. Ayrıca insanın öz-sevgisi ödevi de vardır. Örneğin, sahip olduklarını komşusuna göre daha amaca uygun ve böylece tanrının şanını arttırıcı biçimde kullanan, komşu sevgisi gereği bunları paylaşmak zorunda değildir.” (Weber, çev.Gürata, s.139).

İnsanların malları içinde artsın diye riba olarak verdiğiniz, Allah katında artmaz. Allah'ın yüzünü isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte onu verenler kat kat arttıranların ta kendileridir (Rum, 30/39). Zekâtın farz kılınmasının nedenlerinden biri de şöyle ifade edilebilir: Her Müslümanın en azından zekât verecek düzeyde üretim yapmasını teşvik etmektir. Yine övülen diğer grup ise bollukta ve darlıkta infak eden, öfkeyle hareket etmeyip affedici olanlardır (Al-i İmran, 3/134).

Kişi, ana babası, akrabası, yetim, fakir ve yolda kalmışlar için elindeki imkanlardan paylaşması tavsiye edilir (Bakara, 2/83; Bakara, 2/215; Nisa, 4/36). Söz konusu ayetlere bakıldığında harcama yaparken inanç ve din sınırlaması yapılmadığı söylenebilir. Mala olan sevgilerine rağmen onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyene ve kölelere verenlerin iyi insanlar olduğuna vurgu yapılır (Bakara, 2/177). Mallarını Allah yolunda infak edenlerin övüldüğü (Bakara, 2/261) ve ödüllendirilecekleri (Hadid, 57/7) verdiklerini başa kalkanların ise yerildiği (Bakara, 2/262) her koşul ve durumda malların (Al-i İmran, 3/134 Bakara, 2/274, Rad, 13/22) infak edilmesi övülürken diğer taraftan haksız şekilde başkalarının mallarını ele geçirme yerilir (Nisa, 4/10). Kendisi için değerli ve önemli olan şeylerden infak edebilenler gerçek manada iyiliğe erişenlerdir (Bakara, 2/267; Al-i İmran, 3/92). Yoksul ve kimsesiz kimselerle imkanlarını paylaşmayanlar eleştirilir (Maun, 107/2-4). Akriba, yoksul ve yolda kalmışa haklarının verilmesi gerektiği vurgulanır (İsra, 17/26; Rum, 30/38). Yoksul, yetim ve esiri karşılık beklemeksizin doyurma teşvik edilir (İnsan, 76/8). İnsanlara fayda ve değer sağlayacak her türlü harcama karşısında eşdeğer karşılığının (Sebe, 34/39) hatta kat kat fazlasının kişiye verileceği bildirilir (Bakara, 2/245). Paylaşırken insanlardan herhangi beklenti ve karşılık elde etme kaygısı içinde olmama önemlidir (Muhammed, 47/7). Ayrıca insanlarla paylaşırken bunun aleni bir şekilde yapılması yerine gizli yapılması (Bakara, 2/271) hem de başa

kakılmaması (Bakara, 2/262, Bakara, 2/263) kişi için daha güzel sonuçlar ortaya çıkaracağına vurgu yapılır. İyi bir söz ve özür dileme, ardından kötülük gelen bir sadakadan daha hayırlıdır (Bakara, 2/263). İslam dini yetim veya kimsesiz kimselerin mallarına el sürülmemesine (Nisa, 4/2; Enam, 6/152) itilip kakılmamasına (Maun, 107/1-2) dikkat çeker. Diğer taraftan yetime seve seve kucak açıp korumak (İnsan, 76/8; Beled, 90/15) övülürken; yetime yoksula ikram etmemek eleştirilmektedir (Fecr, 89/17-18).

İnsanlara yapılacak olan paylaşma veya infak haram mal ve para ile yapılamaz. Infak, ancak helal kazancınızdan sizi yormayacak sıkımayacak olan kısmı üzerinden vermekle gerçekleşir (Bakara, 2/219). Yine helal ve temiz kazancın en güzel ve kaliteli olanlarından vererek infak gerçekleştirilmelidir (Bakara, 2/267; Al-i İmran, 3/118). İhtiyaç sahibi ve yoksul insanların zenginlerin mallarında hakları olduğu vurgulanır (Zariyat, 51/19). Kişi ayrıca kan bağı olan yakınlarına elindekilerinden vermesi tavsiye edilir (Bakara, 2/215). Burada infak sadece Müslüman olanların hakkı olarak belirtilmemiş tüm ihtiyaç sahipleri kastedilmektedir. Yine söz konusu ayetlerin toplumsal refahı öne aldığı söylenebilir. Haksız bir şekilde başkalarının emeğini, malını ele geçiren çalanlara karşı bu durumu engelleyici yaptırımlar öngörülmektedir (Maide, 5/38). Eğer zengin ve servet sahibi olanlar ellerindeki ihtiyaç fazlasını infak ederlerse büyük ölçüde hırsızlığın önüne geçilmiş olur. Allah Kur'an'da kendi rızası için fakir kullarına ve kamu yararına yapılan yardımları kendisine verilmiş ödünç olarak kabul eder (Müzzemmil, 73/20). Yalnız yapılan yardımların gönülden isteyerek yapılması gereklidir (Teğabun, 64/17).

Sahip olunan mallar tükenir diye korkmanın ve nimetleri saklamanın bir sonucu olarak cimrilüğün ortaya çıktığına vurgu yapılarak cimrilik yerilir (Al-i İmran, 3/180, Tevbe, 9/76, İsra, 17/100, Muhammed, 47/37-38). Nefislerin cimrilığe meyilli olduğu belirtilir ancak buna aykırı davrananlardan övgüyle bahsedilir (Teğabun, 64/16). Onlar harcadıkları zaman ne savurganlığa saparlar ne de cimrilik ederler (Furkan, 25/67). Verilen sadakalar, malı artırır (Bakara, 2/276). Mal toplayıp biriktiren, onu sayıp duranlar eleştirilir (Hümeze, 104/1-4). Temizlenmek için malını hayra veren en muttaki kimse ödüllendirilecektir (Leyl 92/17-18).

İslam dini ilkesel olarak kazanılan malların yine meşru yollarla harcanmasını öngörmüştür. Zira Allah insanın küstahlık derecesine varan benlik iddiasını, bencilce mal sevgisini (Fecr, 89/20) ve mal yığmasını (Hümeze, 104/2) hem ferdî hem de toplumsal hayata zarar vermesinden dolayı hoş görmemiştir. Zenginlerin elde ettikleri kazançlarıyla (Fecr, 89/17-19) yetime ikramda bulunmaları, yoksulu doyurmaları özendirilmiş tam aksine kişinin sahip olduğu zenginliği tek başına tüketmesi yerilmiştir. Zengin olabilmenin bir yolu da bu zenginlikten harcamayabilmektir. Servet toplayıp yığan ve hayırda harcamayan o

ateş kendine çağırır (Mearic, 70/17-18). Eğer şükrederseniz, ben de sizin için mutlaka artıracam (İbrahim, 14/7). Onlar hayırdan her ne yaparlarsa, elbette ondan yoksun bırakılmazlar (Al-i İmran, 3/115).

Servet ve refahla şımarmış sermaye sahiplerinin neden olduğu emeğin sömürüsü, faiz, zekât vermeme gibi davranışlar kaos çıkmasına ortam hazırlar (İsra, 17/16). Zekât iktisadi açıdan zayıf konumdakilerin [yoksullar, düşkünler, onun üzerindeki görevliler, kalpleri ısındırılacaklar, esirler ve borçlular (Tevbe, 9/60)] hakkı olup zekât vermeyen bu gurubun hakkını yemiş olmakla haram yemiş olur. Yoksula, yetime ve esire, yemeği severek yedirenler (İnsan, 76/8) ayrıca övülmektedir. Yoksul insanların yeme, içme, barınma gibi hayatlarını idame ettirebilecek asgari koşulların iyileştirilmesi için insanların birbirlerini teşvik etmesi istenir (Fecr, 89/18). Geniş imkânı olan bu geniş imkanından harcasın. Rızkı kısıtlı tutulan da Allah'ın kendisine verdiği kadarıyla versin (Talak, 65/7). Paylaşma konusunda yeterli ehliyeteye sahip olamayanlar için veya paylaşacak bir şey bulamayanların üzerinde herhangi bir sorumluluk yüklenmez (Tevbe, 9/91-92).

Weber, paylaşma konusunda son derece muhafazakâr fikirlere sahiptir. Ancak İslam dini genel hatlarıyla mal biriktirmeyi yasaklamasıyla ilgili olarak kazanç meşru yollardan elde edilmiş olsa bile bu kazancın biriktirilmesini eleştirir. Servetin belli ellerde toplanmamasını önerir. Çözüm olarak zekât, sadaka ve infakı teşvik eder. Paylaşımların, helal kazanç üzerinden elde edilen gelir veya mallar üzerinden yapılması vurgulanır. İslam dini mal biriktirilmemesini, faize yatırılmamasını önerir ve artık kısmın hak sahibine ulaştırılmasının önemi üzerinde durur. Kur'an mal ve servette yoksulun ve dezavantajlı grupların hakkı olduğunu açıkça ifade etmekte, bu hakkı yoksula ulaştırmamayı, toplumu çöküşe götüren bir musibet olarak görmektedir. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu toplumlarda kaos ve suç oranları yükselmesi beklenir. Zekât verilmemesi durumunda kişinin elinde biriken fazlalığın içinde hak sahibinin hakkı yerine ulaşmamış olur. Kişi bu şekilde başkasının hakkını gasp ettiği ve bu yolla haram yediği söylenebilir.

Tüketim

“Başlayan acımasız rekabet savaşında saflık bozuldu, epeyce servet kazanıldı ve bu servet faize yatırılmayıp tekrar işletme içinde kullanıldı, eski rahat ve sakin yaşam biçimi yerini kan kuruluğa bıraktı, buna katılanlar yükseldi çünkü harcamak değil, kazanmak istiyorlardı. Eski biçimi korumak isteyenler tüketimlerini sınırlamak zorundaydılar.” (Weber, çev.Gürata, s.59). İdeal bir kapitalist caka satmaktan, gereksiz harcamadan ve bir o kadar da elindeki gücün keyfini çıkartmaktan kaçınır ve

elde ettiği toplumsal itibarın dışa vurulmasından da rahatsız olur.” (Weber, çev. Rızaoğlu, s.64

Göklerde ve yerde ne varsa tümü bir lütuf olarak insanların emrine verilmiştir (Şuara, 26/132-134; Lokman, 31/20; Casiye, 45/13). Allah, yeryüzündekilerin tümünü insanların faydalanması için yaratmıştır (Maide, 5/96; Bakara, 2/29). Toprakta (Enam, 6/141) ve denizden çıkan ürünler de helal kılınmıştır (Nahl, 16/14; Fatır, 35/12; Casiye, 45/12). İnsanlara giyim kuşam konusunda hangi tür ve kaliteden elbise giyeceği hususunda serbest bırakılmıştır (Nahl, 16/81). Yine benzer biçimde Allah'ın rızından yiyin için (Bakara 2/60) ifadesinde de serbestlik söz konusudur. Bunun dışında tüketilmesi haram olan yiyecekler sınırlı sayıdadır ve bu sayılanlar dışında yasaklar üretenlerin kurtuluşa ermeyeceği vurgulanır (Enam, 6/145; Nahl, 16/115-116; Hac, 22/30). İçki içilmesi ve kumar oynanması ve buradan elde edilen gelirin tüketilmesi sert bir dille yerilmiştir (Maide, 5/90). Diğer yandan nefsi heva ve heveslerini put haline getirenler eleştirilmektedir (Furkan, 25/43-44). İnsanlara yukarıda belirtilen unsurlardan kaçınmaları durumunda kurtuluşa erecekleri bildirilir. Başkalarına ait malları hırsızlıkla (Maide, 5/38) veya haksız sebeplerle yemenin ve insanların mallarından bir kısmını haram yollardan yiyebilmek için o malları yönetici ve adalet dağıtanlara rüşvet olarak vermenin önüne geçilmiştir (Bakara, 2/188). İslam dini ticari hayatın temel esasını tarafların karşılıklı rızası ve hoşnutluğu üzerine bina etmiştir. Karşılıklı rıza ile gerçekleşmeyen batıl yol ve hile ile gerçekleşen faaliyetler hoş görülmemektedir (Nisa, 4/29). Bu sebeple İslam iş ahlakı başkalarına ait olan malın veya hakkın uydurma yollarla ele geçirilmesine karşıdır (Nisa, 4/6; Tevbe, 9/34).

Weber, tüketmeyle ilgili olarak da muhafazakâr görüşlere sahiptir. Weber'in zihninde tasavvur ettiği kapitalizm, insanları paranın veya genel olarak metanın kölesi yapmaktadır. Oysa İslam dini insanın refahını paradan veya metadan üstün tutar. İslam dini, insanlara hayatta "çok şeye sahip olma çabası" yerine "az şeye ihtiyaç duyma" gayesini geliştirme hedefini ortaya koyar. Ancak Weber'in, tam tersini önermekte olduğu söylenebilir. İnsan tipik özelliği olarak daima sahip olduğundan daha fazlasını istemeye eğilimlidir (Fussilet, 41/49). İktisadın temel varsayımı olan insan ihtiyacının sınırsız olduğu iddiasına karşı insanların istek ve arzularının sınırsıza yakın olduğu daha isabetli bir yaklaşımdır.

SONUÇ

İslam'ın önerdiği iktisadi yaşamın özünü iki temel ilkeyle açıklamak mümkündür. Bunlardan ilki elde edilecek kazancın helal ve temiz yollardan

olması gerektiği diğeriye elde edilen kazancın helal sayılan yollarla harcanması gerektiği biçiminde sınıflandırılabilir. Yani mal edinimi ve harcanması İslam dininin helal olarak tanımladığı yollardan olmalı ve kişiyi dünyevileştirmemelidir. Harcama ise kişisel ve toplumsal fayda göz önünde bulundurularak yapılmalı; buna karşın haram sayılan yollarla yapılmamalıdır. Kur'an'ın bakışı iktisadî, parayı yüceltme yerine insanı merkeze alıp yüceltme üzerinedir. İslam dinine göre aslanan para değil insandır. *Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Ahlakı*'nda insan, para ve iktisadî sistem için vardır. Bu durum esasında insan özgürlüğünü kısıtlayıcı bir özellik arz etmektedir. İslam dini Müslümanlara bir duruş sergilemesini önerir; paranın, dünyanın, makamların esiri olmamasını bekler. Buna karşın Müslüman'ın ne zulmetmesine ne de zulme uğramasına kapı aralar. Kur'an verilerine göre; ölçü ve tartıda hile yok, yalana yer yok, başkasının hakkına tecavüz yok, zulmetmemek, adil olmak, insan haklarına saygılı olmak, verdiği sözde durmak, iyi insan olmak ve topluma fayda sağlayan değer üretimi gibi ölçütler vardır. Oysa Weber'in fikir önderliğini yaptığı protestan iş ahlakında, bireyin kendi refahını artırma ön plandayken kendi dışındaki dünyanın sefaleti, ezilmesi, sömürülmesi geri planda kalmaktadır. Kur'an'a göre bireyler/firmalar birbirleri arasında rekabette firma-tüketici-toplum üçgeni arasında dengeyi ve bütün bunların sonucu olarak toplum refahını öne alır.

İslam dini kurucu metni, nasıl üretim yapılacağına, ne şekilde yönetileceğine veya iktisadî modeller hakkında mevcut kurum ve modellere atf yerine oluşturulacak modellerin dayandığı ilkeleri koyar, ortak akıl ve maruf yoluyla geliştirilmesinin önünü açar. Örneğin; müşavereye (Bakara, 2/233; Al-i İmran, 3/159; Şura, 42/38), ayrıca müşaverecinin bilgi sahibi olanlarla yapılmasına (Nahl, 16/43) ehliyet ve liyakate (Nisa, 4/58), adaletle yönetmeye (Nisa, 4/58; Nisa, 4/135; Maide, 5/8; Nahl, 16/90), şahitliği doğru yapmaya (Mearic, 70/33), emanete hıyanet etmemeye (Al-i İmran, 3/76; Enfal, 8/27; Me'aric, 70/32), verdiği sözü tutmaya (Nahl, 16/91) önem verir. Üretirken; üretimin helal ve temiz alanlarda olmasına (Bakara, 2/168, Maide, 5/88; Enfal, 8/69; Nahl, 16/114), haksız bir şekilde zayıfın malına el uzatmamaya (İsra, 17/34), batıl yollarla başkalarının malını elde etmemeye (Bakara, 2/188, Nisa, 4/29), ölçü ve tartıyı tam doğru ve adaletle yapmaya (En'am, 6/152; A'raf, 7/85; Hud, 11/84-85; İsra, 17/35; Şuara, 26/181-183; Rahman, 55/9; Mutaffifin, 83/1-3) ve bunun gibi temel ilkelere vurgu yapar.

Ernest Renan'ın ileri sürdüğü 'İslam terakkiye manidir' (Renan, 1883/1962) iddiasının İslam'ın kurucu metni ile bağdaşmadığına dair tartışmalar Namık Kemal (1883/1962, s.2), Celal Nuri [İleri] (1918/2002) ve Cemalettin Afgani'den günümüze (1883/1990, s.2) kadar devam etmektedir. Aradan geçen yaklaşık 150 yıla rağmen hala konu gündemdeki yerini korumaktadır. Esasında İslam dini terakkiye manidir iddiasının yersiz olduğu

tam aksine gelişmeye itici güç olduğunu bu çalışma bağlamında da açıklamaya çalıştık. Ancak hal böyleyken İslam coğrafyaları neden istenen gelişmeyi gösterememiştir? Esasında terakkiye mâni olanın İslam değil zihinlerde inşa edilen din tasavvuru olduğu söylenebilir. Bu noktada dinin eksiksiz olduğu ancak dini yaşayanların eksikleri olduğunu söyleyebiliriz. Müslüman coğrafyalarda İslam dinine dair genel algılayışın; Allah'ın şanını yüceltmek için çok çalışma ve disiplinli bir hayat sürme yerine daha münzevi bir hayat ile yani öteki hayatı düşünen derviş misali bir yaklaşımla yüceltileceği biçiminde olduğu söylenebilir. Buna göre iyi bir dindar “Dünyadan elini eteğini çekmiş” olmalıdır biçiminde genel bir tasavvur olduğundan söz edebiliriz. Dini söylemi belli bir kalıba sokup daha sonra bunu eleştirilemez görmek ilerlemeye karşıdır. Oysa İslam'ın kurucu metni pek çok kere düşünmeyi analiz etmeyi öneriyor diğer taraftan dinin insanların hizmetine verildiği görülmektedir. Diğer taraftan kurucu metnin insanlara kolaylık ve esneklik sağladığı (Bakara, 2/185, Bakara, 2/196; Bakara, 2/239; Bakara, 2/280; Bakara, 2/286; Kamer, 54/17; Kamer, 54/32; Kamer, 54/40; Mücadele, 58/4; Talak, 65/7; Müzzemmil, 73/20; Müddessir, 74/20; Abese, 80/20; Leyl, 92/7) bildirilmektedir.

Bize göre Müslüman toplum ve coğrafyalarda ortaya çıkan geri kalmayı, ifrat ve tefrite düşme ile açıklama mümkündür. Yani dini yaşama kaygısı içinde olan bir grup aşırı düşkünlük ile ahiret hayatına odaklanmaya çalışmaktadır. Bir diğer grup ise dünya hayatına yani seküler yaşama düşkün olup dünyevileşebilmektedirler.

Dine düşkünlüğü, sufizm içinde gözlemlenen İslami yaşam içinde arzulanan bir eğilim olarak “dünyayı terk etme anlayışı” biçiminde ifade etmek mümkündür. İslam tasavvufunda kendini ilahi amaçlara vakfetme gayesi; uzlet, zühtiyet, erbain, çilecilik gibi kavramlarla ifade edilirken Weber'de ise asketizm kavramıyla ifade edilmektedir. Weber, asketizmi; insanları eğlenmekten, boş yere zaman harcamaktan alıkoyup üretime teşvik ettiği için benimsemektedir. Müslümanlar arasında zühtiyet Allah'a yaklaşma gayesiyle benimsenmektedir. Müslümanların çoğunluğunun inanıp din diye amel ettikleri hükümler, fakihlerin görüş ve içtihatları olup kendi dönemlerine dair çözüm önerileridir. Ancak o dönemde üretilen bilgiler de göz ardı edilmeden günümüz şartlarında yeniden değerlendirilmesi gerekir. Kur'an her döneme özellikle yaşanan döneme ilişkin çözümler getirir. Yaşadığımız dönemin sorunları Kur'an'ın bu çağdaki cevapları olmadığından yaşayanların geleneksel tutum ve davranışları Kur'an'ın aradığından farklıdır. Geleneksel fıkıh anlayışının yerine İslam'ın kurucu metnini çağın sosyolojik gerçekleriyle değerlendirme sayesinde İslam toplumları ilerleyebilir. Diğer taraftan züht anlayışı bilim teknik sanat ve üretim konusunda motive olmayı engellemektedir. Bu amaçla kendini Müslüman olarak tanımlayanların yeni bir medeniyet tasavvuru ortaya koyabilmelerinin

yolu İslam'ı algılama biçim ve düşünce sistemlerini bu çalışmada kısaca belirtilen daha detaylı halinin Kur'an'da yer aldığı öğretilerle değiştirmekten ve içtihadı dayanmaktan geçtiği söylenebilir. Dini eğitim ya da genel anlamda eğitim; var olanı tekrara ve aktarmaya dayalı olduğu için yenilik ve farklılıkların selevi bir bakış açısıyla yorumlanması, züht öğretisinin dünya hayatını tamamen dışlayan bir yapıda olması ve halkın da gerçek dini bu şekilde yorumlaması ekonomik hayatın çözölme ve gerilemesine yol açtığı söylenebilir (Ülgener, 2006).

Dünya hayatına düşkünlükte ise Weber'in sistematize ettiği iş ahlakında; fazla tüketimden, zaman israfından, dünyevi zevklerden kaçınma bunun yerine kendini çalışmaya üretmeye adama üzerinde durulur. Yani genel olarak az yeterlidir anlayışı başlangıçta Protestan inancın dayanağını oluşturup kapitalizmi inşa ettiğini; sonrasında ise kapitalizmin Protestanlığı hatta İslam'ı yaşadığı iddiasında olanları bile biçimlendirdiğini sekülerleştirdiğini söyleyebiliriz. Günümüz kapitalizmiyle sürekli olarak tüketicilerde satın alma isteği çeşitleri artırılmaktadır. Bu anlamda "Kapitalizm katı olan şeyleri buharlaştırmakta kutsal olan her şeyi ise profanlaştırmaktadır" (Marx ve Engels, 1848/2018 s.56) iddiası günümüz toplumlarında açıkça gözlemlenebilen bir olguya dönüşmüştür. Kapitalizmin mümkün mertebe insanları sekülerleşmeye sevk etmekte olduğu bundan da Müslüman coğrafya ve toplumların da nasibini aldığı iddia edilebilir. Bu türden bir kapitalizme karşı, iktisadi hayatı düzenleyen kamu otoriteleri, insanları tüketim toplumunun hizmetine sunmaktan kaçındıracak düzenlemeleri yapmalıdır. Diğer taraftan kapitalist toplumlarda kişinin üretim ve tüketim sürecinde yaşamış olduğu dünyevileşme beraberinde; ruhsal çöküntüler, depresyon, tükenmişlik, yabancılaşma, materyalist eğilimler, kendisinde sahte bilinç inşa etme gibi problemleri getirebilmektedir. Çözüm olarak kişinin, dünya ve ahiret dengesini göz önünde bulundurarak nihai amaçlarını belirlemesinde yattığı söylenebilir. İslam'ın püritan dünya görüşü her iki dünyanın birlikte değerlendirilmesi üzerinedir. Ancak aslolan öteki dünyadır. Bu dünya ise gelip geçici, insanı oyalayıcıdır. Protestanlıkta ise, aslolan bu dünyadır. Weber'in tasvir ettiği Püritanizm öbür dünya ile ilgili değildir. İnsanın bütün faaliyetleri bu dünyaya yöneliktir.

Günümüzde İslam coğrafyalarında yaşayan ve kendini Müslüman olarak tanımlayan kişilerin tecrübe ve algılamalarından yola çıkarak İslam'ı anlamaya çalışmak bizi yanıltıcı sonuçlara götürmesi muhtemeldir. Bunun yerine İslam'ın temel kaynağından yola çıkarak İslam'ı anlamaya çalışmak daha isabetli olabilir. Kusur İslam'da olmayıp tam aksine İslam'ın yaşanma ve yorumlanma biçimiyle ilgilidir. Bilim ve felsefeden uzaklaşmanın üzerine bir de buna eklenen tembellik Müslüman coğrafyalarında güçlü bir medeniyet tasavvurunun ortaya çıkmasına engel teşkil ettiği söylenebilir. Batı medeniyetine yön veren itici

gücün içinde felsefe, yenilikçilik, bilim, sanat ve edebiyatın geniş yer tuttuğu söylenebilir. İslam'ı temsil eden ülke ve coğrafyaların batı tipi bir medeniyet kurma tasavvur ve hedefinden şimdilik bahsedemeyiz.

Kur'an'ın geniş kitlelere ulaşması ve kitlelerce anlaşılması konusunda yakın geçmişe kadar Kur'an harflerinin kutsal sayılması nedeniyle matbaa ile çoğaltılması sakıncalı görülmüştür. Diğer taraftan ana dili Arapça olmayan toplumlarda Kur'an mesajının anlaşılması Kur'an'ın çevirisi olmaz denilerek istenmemekteydi. Günümüzde bu sorunlardan söz edemeyiz ancak Kur'an meallerinin cebriyeci bir yaklaşımla ele alınması ekonomik gelişimin önünde engel olarak durmaktadır. Hristiyanlık; İncil'in Latince'den Almanca'ya çevrilip matbaada basılmasıyla büyük dönüşüm, İslam dini ise internetin yaygınlaşmasıyla beraber büyük bir dönüşüm içine girmiştir. İnternet ortamı her tür verinin yer aldığı ancak içinden hakikati bulup almanın zor olduğu bir mecra haline dönüşmüştür. İnternet üzerinden üretilen bilgilerin halkın dindarlığını arttırdığı buna paralel olarak üretilen bilgilerin günümüz koşullarının göz ardı edilip içtihat ile güncellenmemesi nedeniyle kişilerin sapmasını da arttırdığı söylenebilir. Aslında tam tersi olması gerekirken Müslümanın Kur'an ve ortak akla dayanmayan dindarlığı arttıkça, çaba gösterme ve gelecek odağından uzaklaşmakta, doğayı anlama ve kontrol etme yani bilime önem verme düzeyi düşmekte olduğu söylenebilir.

Weber, söz konusu eserde, kapitalizmin gelişimine etki eden faktörü genelde dinin etkisine özelde ise Protestanlık mezhebine bağlamış ve bunu savunan iddialara yer vermiştir. Yine söz konusu eserde iktisadi gelişme ve din ilişkisi deneysel ve bilimsel yöntemlerle ortaya konulmamıştır. Çalışmanın kaleme alındığı dönemde iktisadi olarak gelişmiş ülkelere ve bu ülkelerin sahip oldukları dini inanç arasındaki mantıksal korelasyona dayandırılarak iktisadi gelişme açıklanmıştır. Bu çalışmada sadece Weber'in *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eseri incelenmiş yazarın diğer eserleri incelenmemiştir. Dolayısıyla Weber'in söz konusu çalışmayı yaparken diğer dinleri inceleyip incelemediğini ve hangi sonuca vardığı yazarın başkaca eserlerinin incelenmesiyle ortaya çıkarılabilir. Diğer taraftan çalışmamızda İslam iş ahlakı kodları sadece Kur'an verileri ile incelenmiştir. İslam coğrafyalarının kendi içinde yaşadıkları problemlerin çözümü ve toplum refahını artırmalarının yolunu başka yerlerde aramak yerine kendilerini yeniden tanımlayarak sahip oldukları değerleri yeniden keşfederek bu problemleri çözmeyi denemelidir. Bu amaçla daha kapsamlı olarak Kur'an, sünnet, sahabe sözleri, kıyas, istihsan, icma ve örf gibi kaynaklardan hareketle İslam iş ahlakı kodları içtihatlarla daha da geliştirilmelidir. Daha da ileri aşamada iktisadi hayatın tüm alanlarına dair iş ahlakı kodları geliştirilmelidir. Kur'an'a dayalı İslam ekonomisinin tüm

yönleriyle hiçbir boşluğa yer vermeyecek biçimde günümüz şartlarında yapılacak içtihatlar ile ortaya konulması gerekir.

KAYNAKÇA

- Afgânî, C. (1883/1990). Journal des Débats, 18 Mayıs 1883, sh. 2, (Çev.Alaaddin Yalçınkaya, Cemaleddin Afgani ve Türk Siyasal Hayatı Üzerindeki Etkileri, İÜ, SBE, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 1990, ss.144-153)
- Bodur, H. E. (1990). Modern Kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü (Kapitalizmin ruhu ile Protestan ahlâkı arasındaki ilişki). Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (9). 80-108
- DİB. (2007). Kur’ân-ı Kerîm Meâlî 13. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları/527 Ankara.
- Günaltay, M. Ş. (1911-1913). İslam’da Fen ve Felsefe, Sebilüreşad (Sırat-ı Müstakim) Cilt 6-7. Sayı:145-179
<http://www.bagcilar.bel.tr/Files/eKitap/Siratimustakim/siratimustakim6/siratimustakim6/assets/basic-html/page17.html>
- Günaltay, M. Ş. (1915/1998). Zulmetten Nura, Tevsi-i Tıbaat Matbaası, İstanbul, (Haz. Ahmet Lütfi Kazancı-Osman Kazancı, Marifet Yayınları, ss: 96 -135).
- Güngör, E. (1981). İslam’ın Bugünkü Meseleleri. Ötüken Neşriyat. Yayın no 161, Kültür serisi 30
- Hanioğlu, Ş. (2006). Max Weber ve İslami Kalvenistler. İslami Araştırmalar, 18(4), 473-477.
- İleri, C. N. (1918/2002). “İslamiyet Mani-i Terakki Midir?”, Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası (Haz. Ali Ertuğrul, Tabula-Rasa Felsefe/Teoloji Dergisi, 2(5), 241-261).
- Kemal, Namık. (1883/1962). Renan Müdâfaanâmesî (İslâmiyet ve Maârif) Yayınlayan: M. Fuad Köprülü, Millî Kültür Yayınları, Dinî Kültür Serisi, No. 1, Ankara
- Kurtuluş, B. (2010). İş Ahlakı: Geçmişte ve Günümüzde. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (50), 737-759.
- Marx, K ve Engels, F. (1848/2018). Komünist Manifesto (Çeviren: Tanıl Bora.) İletişim Yayınları 2580, Politika Dizisi 170, 1. Baskı, İstanbul
- Özcan, Y. Z. (1995). “İslam Ekonomik Gelişmeye Engel Midir? Karşıt Delil ve Bazı Metodolojik Düşünceler”, İslami Araştırmalar Dergisi, 8 (1).
- Renan, E. (1883). L’Islamisme et la science, Conférence faite au cercle saint-simon, le 29 mars 1883.
https://fr.wikisource.org/wiki/L%E2%80%99Islamisme_et_la_science

- Turhan, M. (1958/1980). Garphlaşmanın Neresindeyiz, Yağmur Yayınevi, İstanbul, s.22
- Türkdoğan, O. (1996). İslâm Ekonomik Sistemi ve Weberci görüşler. İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Türkdoğan, O. (2005). İslam Değerler Sistemi ve Max Weber. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ülgener, S. F. (1951/2006). İktisadi Çözölmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası. Derin Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1981/2006). Zihniyet ve Din İslam. Tasavvuf ve Çözölme Devri İktisat Ahlakı, İstanbul: Derin Yayınları.
- Weber, M. (1905/1999). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı. (İngilizceden Çev. Zeynep Gürata), Ayraç Yayınları, Ankara.
- Weber, M. (1905/2013). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı. (İngilizceden Çev. Gökhan Rızaoğlu), Oda Yayınları, İstanbul.
- Zaim, S (1969). Modern İktisat ve İslam, Milli Türk Talebe Birliği, İstanbul.
- Zaim, S (1992). İnsan, İslam ve Ekonomi, Yeni Asya Yayınları, İstanbul.